

TÁRCZA.

HÁBORÚS EMLÉKEINK MEGMENTÉSE.

A világháborúra vonatkozó adatok összegyűjtése, megőrzése és az utókor számára hozzáférhetővé tétele nemcsak a kegyelet és hála ténye azokkal szemben, kik hazánk megmaradásáért és jövő fejlődésének biztosításáért vérüket ontották, hanem a magyar történetírás érdeke is. Előttünk folyik a világtörténelem legnagyobbszabású küzdelme már évek óta; közvetlen értesüléseink vannak a háború mindennemű vonatkozásairól, sőt közvetlen részesei vagyunk magának a küzdelemnek is, akár tényleges, akár a mögöttes országrészekben teljesített szolgálatunkkal. Láthatjuk, hogy a hadviselés nem csupán az a küzdelem, mely a fegyverek között a fronton folyik; részt vesz abban az egész ország, intézményeink teljes complexuma, főleg most, midőn nemzetek állanak nemzetekkel szemben.

Ennek a méreteiben is rettenetes világháborúnak történetét csakis a háború összes vonatkozásainak pontos összegyűjtése s egyeztetése után lesz lehetséges megírni. Részletek, epizódok, továbbá kisebb egységek (század, zászlóalj, üteg, különítmény stb.), sőt ezredek s alkalmi alakulatok hiteles, kritikai történetét aránylag csekély adatkészlet alapján is (naplók, parancsok stb.) jól meg lehet írni. De mindezek története csak adaléknak tekinthető a háború egész történetéhez.

A világháború összefoglaló történetének megírását tehát óriási szervezetű, tudatos és lelkiismeretes adatgyűjtési munkálatnak kell megelőznie, melynek az összes írott emlékekre és nyomtatványokra ki kell terjednie. Ez a törekvés vezette a *Magyar Nemzeti Múzeum* könyvtárának igazgatóságát is a háború kitörésének első percétől fogva; ennek köszönhető, hogy a M. Nemzeti Múzeum háborús gyűjteménye, kiváltképen *dr. Fejérfataky László* igazgató fáradhatatlan utánjárása és másokat is gyűjtő munkára ösztönző lelkesedése következtében Európa legnagyobb, ily természetű gyűjteményeivel felveszi a versenyt.

Ennek a nemes eszmének szolgálatába állott a *M. Tud. Akadémia* kebelében alakított Hadtörténelmi Bizottság is, «hogy ez úton is teljesítse azt a magasztos hivatását, mely kötelességévé teszi, hogy a nemzeti közérületünkre fölemelő hatással bíró magyar haditörténelem adatait gondosan összegyűjtse a jövő nézedék és a történetírók számára, egy esetleg később alakítandó *magyar hadilevéltár* anyaga gyanánt». (Hadtört. Közlemények. 1916. 476. l.) De ennek az eszmének szolgálatában kell állaniok intézményeinknek, műkedvelő gyűjtőinknek, elsősorban azonban magoknak azoknak a csapattesteknek is, melyek az arcvonal eseményeinek közvetlen részesei.

Ebből a szempontból kivélaan figyelemreméltó a *30-ik honvédpótzászlóalj* parancsnokságától kiadott: «*Ezredünk háborús emlékeinek megmentése az utókor részére*» című füzet.¹ A füzet nemcsak arról tesz tanúságot, hogy a pótzászlóalj-parancsnokság a hozzátartozó alakulások körében gondos előrelátással tekintélyes segítőalapot tudott teremteni, sőt már «az ezredbeli hősi halottak» kegyeletes emlékének nagyszabású emlékmű alakjában való megörökítését is biztosította, hanem arról is, hogy a pótzászlóalj kebelében elismerésre méltó és követendő munkásság folyik az ezredre vonatkozó háborús emlékek összegyűjtése és megőrzése tekintetében. Épen ezért a füzet tartalmát és gondolatmenetét bővebben fogjuk részletezni.

A füzet mindenekelőtt azzal a kérdéssel foglalkozik: *mit és hogyan kell gyűjteni és megőrizni*. Fontos szempont a gyűjtő tudatos ténykedése. Legtöbbsen úgy vagyunk vele — olvassuk a füzetben — észre se vesszük, hogy az, a mi körülöttünk óráról-órára, napról-napra végbemegy, maga a történelem, a nagy világháború történelme. Azt hisszük, hogy a hivatalos jelentésekből, s talán a sajtóhadiszállás engedélyével napvilágot látott cikkekből, s végül szolgálati iratokból állítják össze a háborúnak s a részes ezredeknek történetét, holott a történetírásnál egyéb szempontok is veendőek figyelembe. Az egyéni megfigyelésnek, észleletnek, tudomásnak körébe sok esetben oly események és tények is jutnak, melyek a távolabb állók figyelmét elkerülik. S ez természetes is. A fronton élő katoná mindennapi életének egyes mozzanatait a haditudosító csak akkor figyelhetné meg tüzetesen s akkor rögzíthetné meg híven, ha állandóan a lövészárokban laknék. Azok a lelki hullámzások, melyeket

¹ *Ezredünk háborús emlékeinek megmentése az utókor részére*. Útmutatás az ezredbeli tisztikar és az alakulások részére a hadtörténelmi, irodalmi és művészi megörökítésre alkalmas anyag gyűjtésére nézve. Pótlj. kiadása. Uránia-nyomda. Budapest 1916.

a harcrosz átél, s melyek dalok, anekdoták, versek, levelek, feljegyzések, valamint hősi tettek első elbeszélése nyomán jutnak napvilágra, fontos adatai a katona érzelmi- és kedélyvilágának, de hivatott feljegyzői csak azok lehetnek, kik a katonával együtt éltek és szenvedtek a harcztereken, kikkel szemben a jobbra paraszt származású közlegény a bajtársi helyzet következtében bizalommal viseltetik. Elsősorban tehát a csapattisztek, tisztjelöltek, értelmes altisztek vannak hivatva erre a munkára.

A gyűjtőmunka azonban *ne legyen egyoldalú*. A tisztán harcziás és katonai érények kellő kidomborítása mellett tartsa szem előtt a mélyebb emberi vonásokat is. «Igyekezzék egyszerű szavakban és megkapóan megörökíteni a magyar katona lelki életét oly csodásan és tiszteletreméltóan jellemző gazdag érzés- és gondolatvilágot, a mely őt a harcztéri élet legnehezebb perceiben is Istenhez, családjához, feljebbvalóihoz és bajtársaihoz is köti.» Nem lehet eléggé hangsúlyozni az Istenhez való hit rendkívül nagy suggestiv hatását a katona lelki életében. Az a katona, ki mindennap száz halállal néz szemben, ki minden napot a gondviselés ajándékának tekint, feltétlenül vallásos érzésűvé válik. A front mögött lévő pihenőhelyek templomai a nap minden szakában telve vannak katonákkal, az útszéli feszület előtt mindig láthatók imádkozó katonák; leveleik az erkölcsök és nemesebb érzések változatlan fennmaradását bizonyítják és érthetővé teszik, hogy «nég az is leszokik a káromkodásról, a ki itthon egész életében csak a durva szólásmód levezető csatornája útján tudott felgerjedéseinek hatása alól szabadulni». Ebben a nemesebb emberi irányban is történjék gondoskodás az erre érdemes anyag gyűjtéséről.

Figyelemreméltó szempont, hogy nemcsak a harcztereken, de *ittthon is* van alkalom történelmi jelentőségű adatok feljegyzésére. A harcztérről hazajövő szabadságotlak, betegek, sebesültek elbeszélései pl. nem mellőzendők, bár kritikával használándó adalékokul tekintendők. Itt természetesen tekintetbe veendő az illető értelmi foka, szavahihetősége s az a helyzet is, melyből az eseményeket szemlélte, vagy a melyben azoknak részese volt. Ebből a nézőpontból kell értékelni a *naplók*at. A naplók jelentősége kétségtelen, mert történelmi forrásanyagot szolgáltatnak, s mert visszatükrözvén írójuk egyéniségét, gondolat- és érézelemvilágát, megérthetővé és átérzhetővé teszik a késő utókor előtt is a világháború részeseinek lelki életét; ideg- és izomteljesítő képességeit. Mikor a naplóról van szó, nem a hivatalos naplókra gondolunk elsősorban, hanem a magánnaplókra, melyek írója fesztelenül, leplezetlenül leír mindent, a mit átél, vagy a miről tudomást szerez; a naplókát a bejegyzés frisses-

sége és közvetlensége jellemzi s inkább az uralkodó hangulatra nézve használhatók.

A harcztéri levelek, mint a levelek általában, fontos források volnának, mert ezekben a benyomások ujsága és frissessége mellett az író egyénisége is érvényesül. A jogos cenzura miatt azonban a harcztéri levelek annyira objektívek, hogy azok forrásokul nem mindig használhatók; gyűjtésük, esetleg másolatba vételük mindamellettt egy ezred történetének szempontjából kívánatos.

A gyűjtési anyag középpontjában a *magyar honvédnek* kell állania. A honvédség már 1848 óta szívünkhez nőtt, a világháborúban világhíretté szert, itthon pedig legendák támadtak vitézségéről, rendíthetetlen bátorságáról és szívós kitartásáról. Ebben a felfogásunkban kétségtelen részök van haditudósítóink meleg szeretetének is, pedig ezek ritkán lehetnek közvetlen megfigyelők. «De sokkal nagyobb tömeget jelent mindaz, a mi eddig a följegyző munka szervezetlensége miatt kivonta magát a krónikás, a följegyző megfigyelése alól. Az igazi erény kerüli a nyilvánosságot, azt ki kell lesni, utána kell járni.» E tekintetben a *kitüntetési előterjesztések* sem szolgálhatnak kimerítő forrásokul, az előterjesztések tartalmi rövidege, szűkszavúsága, gyakran azonos szövegezése miatt; ezek csak útbaigazítások lehetnek.

A honvéd lelki életének hullámzásait semmi sem tükrözteti hűségesebben vissza, mint a *nóta* és az *anekdota*. Mind a kettő gazdátlan vallomástétel a katonatömegek lelkiállapotáról, gondolkodásáról, mert hiszen a dalok, anekdoták szerzői ismeretlenek. Összegyűjtésük azért fontos, mert ezek a népies közszellem kifejezői a háborúban. Talán ez az a gyűjtési terület, mely iránt legtöbben érdeklődnek, már csak az anyag bősége és kimeríthetlensége miatt is. Egyik gyűjtő pl. a háború első hat hónapjából 8000 katonadalt gyűjtött össze; elképzelhető, mennyire nőtt ez a mennyiség azóta. Az anekdota-gyűjtés már kisebb érdekelttségű, pedig a katonai anekdoták fölötté jellemző értékkel bírnak. «A humor fényében megörökítik a harcosok lelki életének legkomolyabb vonásait is.» Már pedig a háború történetéhez nemcsak a szorosabb értelemben vett harcztéri események részleteinek pontos ismerete szükséges, hanem a háborús néplélek rajza is. Ezt pedig az anekdoták tömegében lehet, legalább bizonyos vonatkozásokban, megtalálni.

A magyar néplélekbe, a magyar honvéd lelki világába legközvetlenebb bepillantást az elbeszélő, a mesélő paraszt vagy baka előadásán át nyerhetünk. A magyar paraszt általában szófukar, keveset beszél, de akkor is megfontoltan; sokat inkább sejtet és sokszor több van az elnyomott, mint a kiejtett szóban. Egy-egy megjegyzés, odavetés gyak-

ran jobban jellemzi az illető egyén vagy csoport hangulatát, harcztéri pillanatnyi helyzetét, mint hosszadalmas magyarázat vagy leírás. Ezeket az elejtett szavakat, megjegyzéseket sem szabad a gyűjtőnek mellőznie, de természetesen a szükséges tárgyi magyarázatok hozzáfűzésével.

A mesemondó paraszt vagy az élményeit előadó baka a gyűjtő figyelmének főtárgya legyen. Az ilyen mesélőket a beteggyűjtőkben, lábadozóknak, a segédszolgálatos különítményeknél, a pótszázadoknál, a rokkantaknál meg kell szólaltatni, s szavaikat lehetőleg hűen visszaadni, a mondatfűzés kezdetlegességével együtt. Azt, hogy a baka írásba foglalja a vele történeteket, nem merném ajánlani, mert ilyenkor leggyakrabban előtérbe nyomul a «tudálékos» paraszt, az ő czikornyás, keresett, sokszor érthetetlen stílusával, a tartalmi érték rovására.

Minden ezred állítson *múzeumot* abból az anyagból, mely az ezrednek a világháborúban való szereplésével vonatkozásban áll. Egy ilyen *ezred-múzeum* fel nem becsülhető nevelő hatással volna a későbbi nemzedékre. A laktanyák folyosói, szobái, hivatalos helyiségei eddig is telve voltak ugyan olyan képekkel, melyek az ezred multjával összefüggésben voltak, s ezek alkalmmilag valóban tettek is nevelő szolgálatot ; de azok a teljesítmények, melyek egy-egy ezred mostani szerepéhez fűződnek, messze felülmúlják a multak tapasztalatait. Ezen teljesítmények szakszerű összegyűjtése, az emléktárgyak múzeális elrendezése, alkalmi bemutatása és elmagyarázása évfordulók napján felemelő hatással lesz az ezred tisztikarára, s legénységére egyaránt. Az ezred-múzeumba való tárgyakat természetesen nem szabad a múzeumszervező szakember szemével nézni, gyűjteni s kiválasztani. Az ezredmúzeum nem ritkaságokat gyűjt, mert arra nem hivatott, hanem olyan tárgyakat, melyek feljegyzésre méltó katonai cselekedet emlékei, vagy az ezred küzdelmeivel vonatkozásban állanak, még ha értéktelen apróságoknak tűnnek is fel előttünk. Évtizedek mulva valóságos ereklyék ezek az ezred becsületének szimbóluma : a zászló mellett.

Mindezekhez hozzátehetjük a *fényképek* lehető körültekintő és gondos összegyűjtésének szükségességét is. Mindezt, a miben az ezred szerepet játszott, fényképen kell megörökíteni, sőt az ezred kitüntetett tisztjeinek és legénységének fényképeit is meg kell szerezni. Az ezek alapján évek mulva tartandó szemléltető előadások, vetített képekkel, a múzeum anyagának felhasználásával, esetleg bemutatásával, maradandóbb hatást fog kelteni a lelkekben, mint sok beszéd és gyakorlat. Különösen ott van erre szükség, a hol nyilvános múzeumok, kultur-

intézmények nincsenek, a hol tehát a laktanyának ilyen szerepet is kell betöltenie.

Szerzővel együtt kétségtelennek tartjuk, hogy a háború a magyar honvédségnek nemcsak világraszóló diadalokat hozott, hanem új szellemi és erkölcsi értékeket is. A ki a gyűjtő munkában részt vesz, hozzájárul ahhoz, hogy a következő nemzedékek számára gyümölcsözővé tegyük a háború szellemi és erkölcsi értékeit.

A derék és okosan megírt kis füzet kapcsán lehetetlen elnyomnunk azt, a lelkünkben hatalmas erővel előtérbe nyomuló kérdést: történt-e intézkedés *az egész honvédségnek* a világháborúban való szerepét illető adatok összegyűjtésére és elhelyezésére nézve? *A honvéd hadilevéltár és múzeum kérdése nem politikai kérdés, hanem a honvédség jövő nemzedékének nevelése szempontjából föltétlenül figyelembe veendő nevelési eszköz, mely tanít, buzdít és lelkesít.*

Dr. LUKINICH IMRE.
